

Fascinující roční období – podzim

Sluňákov

Centrum ekologických aktivit
města Olomouce, o.p.s.

Text: Monika Tošenovská

Foto: Monika Tošenovská, Monika Vraštilová, Michaela Benešová

Nyní nám v přírodě ještě vládne léto, avšak my už se v našem cyklu dostáváme k podzimu. Určitě si tedy ještě plnými doušky užívejte letní radovánky, ale už k nim můžete přidat i některé ty podzimní – však mnohé zážitky nejsou na roční období těsně vázané a záleží více na počasí. I v létě můžou přijít dny, které připomínají spíše podzim. Anebo právě o prázdninách budete mít více času na vyrábění, a tak vám už teď přijdou vhod naše podzimní tipy na vyrábění pro podporu živáčků v našich zahradách...

Zažijte podzim!

- Nasbírejte si košíček kaštanů, něco z nich vyrobte a dva si dejte do kapes – uvidíte, jak ti kutálení s nimi v kapse zahřeje zkrehlé prsty.
- Hledejte pavučinky, kochejte se jejich tvary a ozdobami z třpytivých kapek rosy.
- Pomozte hravě rostlinám rozšířit jejich semena – rozfoukejte pampelišky, nasbírejte semínka javorů a někde opodál je pouštějte jako malé vrtulničky, polepte se navzájem s kamarádem lopuchovými ježatými kuličkami a vždy po pár krocích jednu odhodte...
- Nasbírejte si voňavé podzimní houby, uvařte si houbovou dobrotu a nasušte si skleničku houbových plátků na zimu. Nezapomeňte se při „lovu“ hub pokochat také rozmanitostí tvarů a pestrými barvami i nejdřív hub.
- Pomozte sklízet podzimní zeleninu, pochutnejte si na ní i ji použijte pro zábavu – vyřežte si dýňový lampion, vykrájejte bramborová tiskátka, prozkoumejte, která zelenina obsahuje škrob pomocí pokusu...
- Vypravte se podívat nebo si vyzkoušet, jak se moštují jablka, s babičkou si upečte štrúdl a zavařte kompoty.
- Nasbírejte šípky, uvařte si léčivý čaj a nasušte si červené vitaminové bomby i na zimu.
- Vylouskejte misku ořechů, pochutnejte si na nich jen tak nebo z nich něco upečte a ze skořápek vyrobte hudební nástroj, dekoraci nebo třeba společenskou hru...
- Opečte si na ohni jablko, topinku, těstovéhada nebo špekáček. Do popela si pak zkusíte zahrabat bramboru jako pasáčky za starých časů...
- Vypátrejte nějakou podzimní kvetoucí rostlinu a přivoňte si k ní.
- Pozorujte pestré barvy listů kolem sebe a zkusíte najít listy s různými odstíny žluté, červené i hnědé... Jaký najdeš nejpestřejší list?
- Shrabte listy do hromady a spolu s kamarády do ní skákejte, zahrabávejte se, házejte na sebe listy... nakonec hromadu zase shrabte a nechte v koutě zahrady pro zazimování plazů a ježků.
- Vydejte se na výpravu po setmění a hledejte dupající a funící ježky.
- Sledujte dalekohledem ptáky odlétající do dalekých krajín.
- Vyrobte si létajícího draka a pusťte ho na provázku po větru.

Co se děje v přírodě?

 Dny se nám již zkracují a i počasí je často pšmourné – ochladilo se, prší, fouká vítr, obloha je zatažená. Není divu, že na mnohé „jdou podzimní chmury“. Nedejte jim šanci! Naučte se užít si i deštivé a blátivé dny hravě. A potom si vychutnejte příjemné zahřátí v domácím teplíčku pod dekou s hrnkem čaje nebo kakaa... Jindy ale vykukne sluníčko, prozáří barevný podzimní svět a je zase veselo.

 Na noční obloze se objevují nová podzimní souhvězdí. Nejnápadnějšími jsou Pegas, Andromeda, Ryby, Velryba, Vodnář a Kozoroh. V každém z nich najdeme nějakou zajímavou kulovou hvězdokupu nebo vzdálenou galaxii, které jsou dostupné i malým dalekohledům. Na večerní obloze nám bude zářit Venuše coby Večernice, o půlnoci se s dalekohledem podíváme na jih na Neptun a na ranní obloze se rozloučíme s nocí s Merkurem. V listopadu nám k pozorování přibudou Jupiter se Saturnem. Měsíc 19. 11. kolem 9. hodiny ráno částečně překryje stín Země.

 Rostliny se chystají na zimní odpočinek. Mnohé z nich tvoří hlízy a cibulky, do kterých se schovají pod zem. Kapradiny se stahují do svých oddenků. Jednoletky se loučí se svým životem. Keře a stromy vydávají své poslední síly do úrody plodů – dozrávají šišky, kaštiny, žaludy, šípky, jablka, hrušky... Tvoří se tak zásoba semen pro uschování života na jarní sezónu. Na mnohých plodech a semenech si však mezitím pochutnáme my či zvíř. Na listnatých stromech podzim kouzlí spousty barev – zelené barvivo chlorofyl se nedostatkem slunečního svitu rozkládá a v listech se tak projeví žluté a červené

karotenoidy, které jsou proti rozkladu odolnější. Zajímavé je, že pestrost listů záleží na počasí – chlad a vlhko pestrým barvám příliš nepřeje, zatímco sluneční svit koruny stromů barví jako malířskou paletu. Rozdíl můžeme pozorovat i v rámci jednotlivých stromů (dobře viditelné je to např. u javorů), kdy listí na špičce koruny stromu je duhové, zatímco zastíněné listí na spodních větvích opadá ještě zelené. Listí ze všech našich listnatých stromů postupně opadá – je tomu tak kvůli zachování vody a kvůli lepšímu přežití zimních povětrnostních podmínek. Avšak záleží na druhu stromu, kdy k tomu dojde. Např. břízy opadávají brzo, zatímco duby si své suché listí ponechávají i přes zimu.

 Na trávnících i v lesích se to hemží rozličnými druhy hub. Objevují se „čarodějné“ kruhy drobných houbiček, širokánské „deštníky“ bedel, muchomůrek a růžovek, kulaťoučké hlavičky hříbků, pestrobarevné klobouky holubinek, ryzců, šafránek... Na pařezech vyrůstají shluky václavek, penízovek a podobných druhů, na kmenech se lesknou zmoklé a jindy maskovanější choroše, kopytníky, sírovce...

 Drobní živočichové se často loučí se svým krátkým životem. Často můžeme nalézt uhynulé brouky, včely, čmeláky aj. nebo narazit na prázdná vosí hnízda. Začíná zazimování hmyzu, a tak často i v bytech objevíme skrytou zlatoočku, sluněčko, pavouka či motýla. Klidové období nastává i „šnekům“, jejichž ulity můžeme často najít nashromážděné na vhodném místě, uzavřené pevným víčkem či ztuhlou slizovou blankou.

 Ryby v rybnících se přesouvají ke dnu odpočívát a sníží příjem potravy – avšak nespí. Neplatí to navíc pro všechny druhy ryb – např. okoun, štika, candát či plotice zůstávají aktivní. Rybáři pořádají výlov rybníků – můžeme se jich zúčastnit nejen kvůli nákupu ryb na naše talíře, ale také pro pozorování různých druhů ryb. V řekách je většina ryb aktivních i v zimě, jen v zátočkách ryby odpočívají. Říční ryby se stahují do hloubek, kde je teplejší voda, a pod jezy a splavy, kde je voda víc okysličená. Lososovité ryby se na podzim dokonce trou.

 Ještěrky, hadi a obojživelníci hledají úkryty pro zimní spánek. Díky své chladnokrevnosti se dokážou udržet ve stavu strnulosti i několik měsíců, ale nesmí promrznout. Vhodnými skrýšemi jsou štěrbiny mezi kameny, díry v zemi a pod pařezy, kupy listí s větvelemi nebo kompost. Žáby se mohou zazimovat i v bahně na dně rybníků. Podzim je tedy ideálním časem na pozorování žab a mločků, kteří se vydávají hledat svá zimoviště.

 Mnohé druhy ptáků se vydávají na podzimní tah do teplých krajin. Právě v této době je tedy ještě vyšší riziko zranění či uhynutí mnoha ptáků kvůli nástrahám lidských osad. Jednou z nejnebezpečnějších nástrah moderní doby jsou skleněné

plochy – prosklené zimní zahrady a velká francouzská okna rodinných domů, moderní „zrcadlové“ budovy, skleněné zastávky MHD, zábrany kolem silnic... Více se dozvíte a můžete pomoci díky projektu ČSO Bezpečné zastávky <https://zastavky.birdlife.cz/>; <https://www.birdlife.cz/zapojte-se/obcanska-veda/>. Mezi druhy, které přes zimu u nás zůstávají, vyniká svými přípravami sojka – tvoří si zásoby na zimu tak, že si ukrývá žaludy pod mech, listí či do trávy.

 Také savci se chystají na zimu. Některé druhy si tvoří zásoby potravin – např. veverky, křečci či myšice. Jiné druhy se vykrmují a hledají úkryty k hibernaci – např. plši, ježci či netopýři. Netopýři se před zazimováním na podzim ještě páří. Při páření a přeletech na zimoviště vydávají pisklavé zvuky – lze je tedy dobře slyšet pouhým lidským uchem a někdy i pozorovat při stmívání. Spoustu zajímavostí ze života netopýřů a doporučení, kdy a jak je pozorovat, se dozvíte v hravém projektu ČESON – <https://napude.sousednetopyr.cz/hrajte-si-s-netopyry/>. Na podzim se páří také vysoká zvěř – její období páření je známé jako říje. Samci předvádí svá paroží, bojují o samice a troubí. Podzim je vedle sněhem obdařené zimy ideálním obdobím pro pozorování stop díky častému a hlubokému blátu.

Podzimní příšerky

Zahrajte si tvořivou hru na skládání příšerek z přírodnin. Budete potřebovat 6 hromádek různých přírodnin (např. šišky, listy, klacíky, kameny, plody, kusy kůry, polštářky mechu...) a hrací kostku. Hromádkám přiřadte čísla. A jak se hraje? Hráči se střídají v hodu kostkou a podle čísla, které padne, tvoří jednotlivé části příšerek z přírodnin v pořadí: tělo, hlava, oči, uši/tykadla, nos, pusa, ruce, nohy. Každý tedy hází osmkrát. Na vytvoření jedné části (např. hlava), můžete použít více kusů přírodnin z jedné hromádky. Popusťte uzdu své fantazii! Vytvořte galerii příšerek, vymyslete jim jména, jaké úkoly v přírodě asi plní, vyprávějte o nich

příběhy... Na vaše fotky a příběhy se těšíme v rámci naší soutěže!

👉 **Návod na výrobu**

Domečky pro ježky můžete vyrobit různými způsoby. Lze je sestavit ze starých dřevěných desek, třeba i z rozbitých palet. Tvar jednoduché bedničky s otevíracím víkem (kvůli čištění) je třeba doplnit vstupním tunelem nebo vnitřní přepážkou, což jsou opatření proti predátorům (liškám, psům, kočkám). Vhodné je doplnit domeček také větrací trubkou. Návod na výrobu naleznete např. zde

<https://www.receptyprimanapadu.cz/dilna-a-hobby/domek-pro-jezka-z-palety/> nebo

<https://www.tuhykorinek.cz/jak-vyrobit-domecek-pro-jezka/>. Budku vystelte suchým materiálem (listím či senem) a zakryjte hlínou, listím a větvemi tak, aby vykukoval jen vchod do tunelku.

Netopýří budky také nejsou složité na výrobu. Důležité je však dbát na některé rozměry a pravidla, aby byly opravdu užitečné. Návod i rady naleznete na <https://sousednetopyr.cz/stavite-s-netopyry/jak-vytvorit-nahradni-nebo-nove-ukryty-pro-netopyry/sterbinove-ukryty-na-budove/>.

Budky lze vyvěsit na stromy i budovy. Připravte místa **pro zazimování ještěrek, užovek a obojživelníků** – v klidném koutu zahrady vytvořte kupku listí a klacků, postavte kamennou skalku či zídku z kamenů kladených na sebe bez malty, vyskládejte hranici z polen, vytvořte přístupný kompost.

Hmyzí hotel můžete vyrobit jednoduchým navrtáním děr do polínek nebo složitěji začleněním navrtaných polínek spolu s dalšími vhodnými materiály (šišky, sláma, klacíky,

kůra,...) do malé či velké konstrukce stlučené z prkének.

Soutěž

Sdílejte s námi své zážitky – inspirujte tak ostatní k tomu, jak si užít přírodu všemi smysly, a zároveň se zapojte do soutěže o lákavé ceny! Stačí napsat pár řádků o tom, co zajímavého jste zažili, objevili, viděli, slyšeli, co vás překvapilo apod. Nebo pošlete své „úlovky“ formou fotek, obrázků, záznamů z deníku, vyplněného pracovního listu atd. Vyfoťte vytvořené podzimní příšerky nebo nějaký užitečný výtvar pro živáčky do vaší zahrady... Za každé roční období vylosujeme jednoho výherce a v posledním čísle v roce zveřejníme nejzajímavější příspěvky. Zasílejte na monika.tosenovska@seznam.cz či Monika Tošenovská, Velkomoravská 12, Olomouc 779 00.

Šťastným vylosovaným výhercem z minulého čísla se stala Martina Vítová, Hradčovice.